

COMUNICACIÓ

Marta Poblet (Investigadora ICREA. Institut de Dret i Tecnologia UAB): *Polítiques de perdó*

Bon dia a tothom. Des de fa només unes dècades, les ciències socials han entrat decididament a explorar les distintes dimensions individuals, socials, polítiques o jurídiques de fenòmens que semblaven reservats al terreny de la teologia, de l'ètica, o de la reflexió filosòfica¹. Em refereixo a nocions com ara les de perdó o reconciliació. Sens dubte, les transformacions en l'àmbit de la política i del dret han esperonat aquesta cerca. La fi de la guerra freda i l'adveniment de la «tercera onada» de transicions a la democràcia, per utilitzar la celebèrrima expressió de Huntington², situen els individus i les comunitats davant d'encreuaments complexos: entre un passat ignorat, rebutjat, maleït, denunciat o a penes sobreviscut i un futur fràgil, incert i difícil que sembla exigir una multitud de pactes i compromisos ¿Com viure i convidaure quotidianament entre esquerdes temporals d'aquesta magnitud?

A la vegada, i allà on han tingut lloc, els processos de transició a la democràcia han posat de manifest els límits d'estructures estatals i normatives que semblen incapaces de donar resposta adequada a les demandes individuals i col·lectives d'esclarament de fets passats, d'atribució i depuració de responsabilitats, o d'establiment de mecanismes de reparació i compensació. D'aquí les múltiples experiències de les Comissions de Veritat i Reconciliació, de les justícies de transició i de les polítiques del perdó. I a rel d'això també l'interrogant que plantejo avui aquí: ¿Poden les comunitats, les societats, els estats «perdonar», com afirmen avui molts científics socials?³

1. Vegeu i.e. BOSCH-VECIANA, A. «Perdonar» a *Perdó i reconciliació en la tradició jueva*, (Scripta Biblica 4), Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat - Associació Bíblica de Catalunya, 2002, pp. 11-37.

2. HUNTINGTON, S. P. (1994) *La tercera ola: democratització a finales del siglo XX*, Barcelona: Paidós.

3. La literatura és molt extensa. A tall d'exemples més recents, vegeu les reflexions de Pumla GOBODO-MADIKIZELA: «Suggereixo que

En una entrevista amb el sociòleg Michel Viewiorka, Jacques Derrida recorda precisament el que l'arquebisbe Desmond Tutu, president de la Comissió de Veritat i Reconciliació sudafricana, testimoniava de la declaració d'una dona, el marit de la qual havia estat assassinat per la policia del règim apartheid: «Una comissió o un govern no poden perdonar. Només jo, eventualment, ho podria fer, i no estic preparada per perdonar». Aquesta víctima, diu Derrida, «volia recordar que el cos anònim de l'Estat o d'una institució pública no poden perdonar. No en tenen ni el dret ni el poder, el que d'altra banda no tindria cap sentit. El representant de l'Estat pot jutjar, però el perdó no té res a veure amb el judici, justament. Ni tan sols amb l'espai públic o polític»⁴. En sentit invers, Peter i Linda Biehl, els pares d'una altra víctima de la violència racial sudafricana⁵, van declarar solemnement davant la mateixa Comissió:

Venim a Sudàfrica com l'Amy ho va fer: amb un esperit d'amistat compromesa. [...] La Comissió de Veritat i Reconciliació ha estat el resultat de les negociacions i ha estat fonamental per a les eleccions lliures. Per tant, recolzem aquest procés sense precedents en la història contemporània. Al mateix temps, es tracta del vostre procés, no del nostre. En conseqüència, no podem oposar-nos a l'amnistia si s'atorga en funció dels mèrits. (...). L'amnistia

el perdó en política és l'única acció que manté la promesa de la reparació de la ruptura en societats post-conflictives, particularment si, com a Sudàfrica, les víctimes han de viure juntament amb els agressors i beneficiaris en el mateix país (GOBODO-MADIKIZELA, P. «Trauma, Forgiveness and the Witnessing Dance: Making Public Spaces Intimate», *Journal of Analytical Psychology*, 2008, 53, 169–188). Vegeu també l'anàlisi política del perdó de Linda Ross Meyer a «The Merciful State», dins *Forgiveness, Mercy And Clemency*, Austin Sarat & Nasser Hussain, eds., Stanford University Press, 2007 (disponible a <http://ssrn.com/abstract=955147>).

4. DERRIDA, J. «Le siècle et le pardon. Propos recueillis par Michel Wieviorka», *Le Monde des Débats*, Desembre 1999 (disponible a http://www.jacquesderrida.com.ar/frances/siecle_pardon.htm).

5. La seva filla, l'Amy Biehl, va ser assassinada l'any 1993 per un grup de joves negres anti-apartheid, en una nit de disturbis a Ciutat del Cap.

no és quelcom que la Linda i en Peter Biehl puguin concedir. No és una qüestió de família.

Les mesures d'amnistia o de gràcia són mecanismes jurídics dels Estats, per bé que, com diu la politòloga Sandrine Leclerc, «es mostrin reticents a la codificació jurídica»⁶. Un dret diví del monarca absolut que els estats moderns van secularitzar i convertir en un dret d'excepcionalitat per damunt del dret, si seguim el raonament de Derrida. El perdó, en canvi, constitueix una experiència secreta que «ha de restar intacta, inaccessible al dret, a la política, fins i tot a la moral: absoluta». I Derrida fa «d'aquest principi transpolític un principi polític, una regla o una presa de posició política: en la política, cal respectar també el secret, allò que excedeix el polític o que no és després del jurídic».

La distinció que suggereix Derrida ens pot conduir directament a alguns del filòsofs amb els qui manté un diàleg més estret a l'hora d'elaborar aquestes temàtiques. En primer lloc, la reflexió d'Emmanuel Lévinas:

A l'Estat, on les lleis funcionen en la seva generalitat, on els veredictes es pronuncien en la preocupació de la universalitat, una vegada la justícia és dita, encara hi ha per a la persona, en tant que única i responsable, la possibilitat o la crida a trobar quelcom que revisi aquest rigor de la justícia sempre rigorosa. Atemperar aquesta justícia, escoltar aquesta crida personal, és el paper de cadascú⁷.

És en aquesta mateixa línia que, segons Lévinas, la preocupació pels drets humans no constitueix una funció estatal, sinó que és una «institució no estatal en l'Estat, el recordatori de la humanitat encara no acomplerta en l'Estat»⁸.

En segon lloc, les anàlisis seminals de Vladimir Jankélévitch sobre el perdó, que depassen del tot l'extensió d'aquestes ratlles però que em semblen de revisió inexcusable per als científics socials pel que fa a la claredat de les distincions entre perdó, reconciliació, excusa, oblit, etc. Retindré només aquí la que s'assenyala

6. LEFRANC, S. (2002) *Politiques du pardon*, Paris: PUF.

7. POIRIÉ, F. (1987). *Emmanuel Lévinas: Qui êtes-vous?*. Lyon: La Manufacture, p. 119.

8. Ídem.

sovint com a contradicció en els propis escrits de Jankélévitch al respecte. Així, si a *Le pardon*⁹ Jankélévitch situa el perdó en l'àmbit del miraculós, l'inefable i l'extrajurídic, pocs anys després sembla abandonar aquesta concepció a *L'imprescriptible* (1971) per declarar-se absolutament contrari a qualsevol perdó del govern francès cap a Alemanya pel que fa als crims contra la humanitat del règim nazi, negació que adopta també com a posició personal. Però tal contradicció, com bé assenyala Andrew Kelley, traductor de Jankélévitch a l'anglès¹⁰, és aparent: si a *Le pardon* insisteix en aquesta impossibilitat de subsumir el perdó en qualsevol sistema normatiu ètic o jurídic, a *L'imprescriptible*¹¹ se situa precisament en el terreny dels crims contra la humanitat, i per tant, dins la perspectiva d'un sistema ètic i de dret, per negar-los així qualsevol possibilitat de perdó.

Jankélévitch, en carta al vell amic *normalien* Louis Beaudouc, es va declarar conscient, estar «escrivint per al segle XXI que, en oposició amb el segle XX, discutirà les meves idees amb passió»¹². La premonició sembla exacta: la literatura recent que explora les dimensions polítiques del perdó el llegeix amb interès. Lévinas, Jankélévitch, o també Hanna Arendt, és clar. Reflexions des de la filosofia, en definitiva, que em semblen profundament esclaridores per a les ciències socials. Modestament, en trec avui una primera conclusió provisional que m'és útil: la modernitat del perdó no rau en la seva hipotètica dimensió política, sinó en la seva irreductible, indestriable individualitat.

9. JANKÉLÉVITCH, V. (1967). *Le pardon*. Paris: Aubier-Montaigne.

10. KELLEY, A. (2005). «Translator's Introduction», a V. Jankélévitch, *Forgiveness*. Chicago: University of Chicago Press.

11. Jankélévitch, V. (1986) (1971). *L'imprescriptible: Pardonner? Dans l'honneur et la dignité*. Paris: Seuil.

12. Citat a KELLEY, *op. cit.*, p. xiii.